

Litteratur enligt Argus

Några nedslag i Argus/Nya Argus litteraturbevakning 1907–1960

DE FÖRSTA ÅREN: 1907–1911

I de två programartiklar som inleder *Argus* bana – i provnumret 1907 och i det första egentliga numret 1908 – yttras inte mycket om litteraturen specifikt. Däremot betonas kulturen i allmänhet då tidskriften säger sig vilja bli en motvikt till ett samhällsklimat där den tillmäts allt mindre betydelse. Vad som också framhålls är det viktiga i förbindelserna med utlandet, »genom vilkas övergivande vår isolering ter sig allt större» (1/1907, s.3). Tidskriften strävar efter att bli en kulturförmedlare mellan Finland och utlandet, speciellt Skandinavien. Dessutom skall den informera om kulturlivet i Finland för utomstående.

I språkfrågan, som givetvis inverkar på litteratursynen, deklarerar man sitt oberoende. Gustaf Mattsson betonar i sin inledningsartikel 1908 att det »särskilt för oss svensktalande finnar [är] en helig plikt att fylla vår mission både utåt och inåt» (1/1908, s.3). Missionen är att utveckla svensk kultur i Finland:

Finsk kultur på svenskt mål, det är vår uppgift, vår tillvaros berättigande, vårt vapen. Och skötes det vapnet rätt ha vi i all verklig kultur på finskt mål en god vapenbroder. Samarbetet mellan dessa två är det bästa värn mot halvbildning, mot yttre barbarism. [...] Som rikssvenska epigoner ha vi föga att förrätta, så som svensktalande finnar med modersmålets rykt för ögonen befolka vi ett eget land på odlingens världskarta. (1/1908, s.3)

Det första provnumret griper starkt tillbaka på arvet från *Euterpe*, vilket långt senare framhålls i en ledare ägnad pionjärerna Bertel Gripenbergs och Emil Zilliacus sextioårsdagar i *Nya Argus* 14/1938, alltså samma år tidskriften firade sitt trettioårsjubileum. I sin artikel »Argus födelse» (NA 1–2/1938) berättar Gunnar Castrén att just detta drag

väckte Werner Söderhjems särskilda missnöje. Balansgången mellan akademiskt och populärt uppfattades från början som en ödesfråga för *Argus*, och där stod den annars idealiserade *Euterpe* som ett varnande exempel på en elitism som saknade förankring bland läsarna.

Argus första provnummer var starkt litteraturdominerat och innehöll artiklar om Alexander Kiellands brev av Emil Hasselblatt, Joseph Conrads *The Mirror of the Sea* av Emil Zilliacus, Maria Jotunis *Rakkautta* av Yrjö Hirn och Sigfrid Siwertz *Cirkeln* av Gunnar Castrén. Dessutom skrev Gustaf Mattsson kritiskt om Strindbergs kunskaper i kemi i *En blå bok*. Läger man till Werner Söderhjelm har man här de viktigaste litteraturskribenterna under tidskriftens första dryga decennium. I jubileumsnumret 1–2/1938 presenterar signaturen Proteus en ungefärlig skribentstatistik för *Argus* första tre decennier som ger en antydning om litteraturens centrala roll i tidskriften. Den toppas av Castrén med ungefär 250 artiklar, 4/5 av dem från tidskriftens första femton år. Werner Söderhjelm stod för cirka 150 fram till 1920, då hans medarbetarskap upphörde för att han övergick till diplomatbanan. Emil Zilliacus hade fram till 1938 skrivit ett hundratal artiklar. Flitigast av alla var Gustaf Mattsson, som innan han 1911 startade *Dagens Tidning* hade bidragit med närmare 150 texter av olika slag. Litteraturen var bara ett av de ämnen Mattsson behandlade; han recenserade inte böcker men kommenterade ofta i vid mening litterära och litteraturpolitiska frågor. Av tidningens tre redaktörer var två – Castrén och Zilliacus – litteraturforskare och kritiker.

Mellan polerna specialiserat – populärt rör sig *Argus* litteraturartiklar ganska fritt. Språket och formen är omständliga enligt tidens sed men inte direkt svårtillgängliga. Kontrasten mellan Mattssons journalistiska idiom och redaktörskollegeras akademiskt utredande är dock ibland påfallande. Under vinjetten »Korta anmälningar» kan utan problem rymmas en recension över tre fulla spalter och

en mindre kort text fyller två eller tre uppslag. Urvalet av böcker som recenserar omfattar inhemska nyheter på bägge språken, aktuell litteratur på franska, tyska, engelska, italienska och ryska, samt på de skandinaviska språken där Sverige intar en särställning. Den västeuropeiska litteraturen recenserar i allmänhet i original, och citaten i recensionerna står oöversatta. Detta gäller även italienskan. Framför allt från de skandinaviska länderna recenserar litteraturvetenskaplig litteratur och ibland akademiska avhandlingar.

Explicita reflexioner över förhållandet mellan den handfull av helsingforsiska akademiker som stod för lejonparten av de tidiga Argusårgångarnas litteraturartiklar och deras publik förekommer knappast. Skribentpresentationer saknas – också av mer tillfälliga medarbetare. Om det i Mattssons artiklar, oberoende av ämne, ofta finns inslag av polemik och ironi verkar Argus litteraturskribenter förlita sig på att det råder en grundläggande värderingsgemenskap mellan skribenterna och en homogen publik. Ett ovanligt men intressant omnämnande av publiken finns i Olaf Homéns artikel »Svenska noveller och romaner» i nr 24/1908:

För vem skriver Gustaf af Geijerstam egentligen numera? Vem går egentligen med på hans suffisanta skolmästarton? Vem låter sig duperas av hans hemlighetsmakeri?

Jag har redan ovan besvarat frågan: den stora publiken, massromanernas läsekrets. Det är en församling, som icke begär bättre än att låta sig övertygas och tjuvas av säkerheten i hans docerande, hans hjältinnors rörande kvinnlighet, hans hemliga antydande att det hela ingalunda är så enkelt som det ser ut. (s.3)

Homén upprepar sin uppfattning om den stora publikens inkompetens halvtannat år senare, då han skriver om Georg Hermanns *Jetta Geberts historia*, en roman som fått stort genomslag. Den sägs vara »en ganska vacker bok: om man ser den som ett verk adresserat till den stora publiken, den som räknar sina medlemmar i tusenden och tiotusenden. [...] Men hur banal är icke boken i konstruktionen, hur kraftlös i detaljen!» (7/1910, s.66).

Dock är det Homén – själv deckarförfattare – som står för en ovanlig utvikning åt populärkulturens håll genom en samlingsrecension av sju deckare i nr 22/1909. Han gardeerar sig genom en lång, ironisk inledning, där han föreställer sig den »tyska litteraturhistoriker och germanist» som skall skriva om »den litterära detektivkonstens utveckling genom tiderna», med början i Bibeln och Homeros. Hans samman-

fattning är kort: »Detektivlitteraturen som litteratur är f.n. föga betydande: det är tendensen [att det skrivs deckare] som intresserar» (s.214).

Hur man skall förhålla sig till olika slag av hänsyn i den kritiska kvalitetsbedömningen är ett problem skribenterna i Argus ibland tvingas ta ställning till. Det blir aktuellt i recensionerna av inhemsk litteratur, både svensk- och finskspråkig. Följande principdeklaration gäller finskspråkig litteratur, men aktualiseras i ännu högre grad för den svenskspråkiga. Werner Söderhjelm vänder sig emot en uppfattning som förekommer i debatten, att den finska litteraturen »måste bedömas efter en alldeles särskild måttstock, oberoende av den man lägger på andra, en fordran som naturligtvis, för såvitt den beträffar det konstnärliga, icke är annat än en lockelse till slapphet och ett urskuldande av synder, vilka äro lika otillåtna inom den finska litteraturen som inom varje annan». Man bör eftersträva en litteratur som »icke nöjer sig med att betraktas blott som etnografi i berättande form» (24/1909, s.229). Mer skonksam är Gunnar Castrén i en översikt av den svenskspråkiga prosan hösten 1907, samtidigt som han utan att lägga fingrarna emellan beskriver det prekära läge som råder:

Det uppseende Gustav Alms bok [*Höstdagar*] senaste vår väckte berodde icke allenast på att den verkliga var en god bok: den fick till icke ringa del sin färg av den glada överraskningen att oväntat finna en ny inhemsk prosaförfattare med förmåga att skriva. Ty denna har brustit hos alla de andra, ingen av dem kan i detta avseende ens på håll jämföras med det unga Sveriges förmågor.

Årets julsörd förändrar inte detta faktum. En sådan jämförelse skulle obarmhärtigt slå till jorden allt, vad här utkommit. Det är en annan måttstock man måste försöka att anlägga – man måste söka att glädja sig över alla spår till goda ansatser, som kunna upptäckas, söka glida över alla de brister som icke alltför obarmhärtigt skära i ögonen. (provnummer 2/1907, s.8)

Finskspråkig litteratur behandlas regelbundet av Söderhjelm, liksom av Castrén, Yrjö Hirn och Emil Zilliacus. Författarna som uppmärksammas ter sig ur dagens perspektiv som tillhöriga landets elit. De är sådana som Juhani Aho, Maria Jotuni, Eino Leino och L. Onerva, och man kan nog säga att skribenterna håller sig till Söderhjelm's program. Kvalitetsavvägningarna är noggranna och något nationellt handicap accepteras inte.

Bland texterna om utländsk litteratur lägger man märke

till några omfattande artiklar om rysk litteratur, skrivna av de tillfälliga medarbetarna Georg Erastoff och Helmi Johansson. Erastoff bidrar med två utförliga essäer, »Pessimismen i den ryska litteraturen» (14/1908) där Leonid Andrejev spelar en viktig roll, och »Eroticism och dekadens i Rysslands litteratur» (15/1908). Andrejevs *Människans liv* hade redan tidigare presenterats i en lång, refererande recension av Johansson (10/1908). Hon återkommer sedan med en recension av författarens pjäs *Anatema* i nr 24/1909. Den kontroversielle författaren Michail Artsybasjev och hans skandalroman *Sanin* uppmärksammas av Söderhjelm i nr 4/1909. Söderhjelm recension inleds av reflektioner över hur lite man i Finland i allmänhet vet om rysk kultur. Han konstaterar att kunskaperna i Finland oftast hämtas ut västeuropeiska källor, fastän det borde finnas förutsättningar för ett omvänt förhållande. Typiskt för artiklarna om rysk litteratur i Argus är att skribenterna tar ett bredare grepp på det ryska samhället och läser verken som tidsdiagnos. Söderhjelm skriver till exempel om Artsybasjevs roll som förebild för den ryska ungdomen: »Både denna hans roll och hela hans produktion intressera också oss närmast såsom sociala fenomen: de kasta ett hemskt sken över de vägar, längs vilka den ryska ungdomens brustna viljor och hopplösa tankar för närvarande irra» (4/1909, s.36). Söderhjelm ger även i nr 10/1909 en utförlig rapport från Gogol-jubileet i Moskva, där uppmärksamheten fästs vid författarens betydelse för den ryska självförståelsen i stort.

Tyngdpunkten i Argus utländska litteraturbevakning ligger under dessa år på den franska litteraturen, som framstår som ett ideal. Förutom bokrecensionerna ingår reportage från prominenta händelser i litteraturens värld – till exempel Marcel Prévosts intagning i franska akademien i nr 10/1910 – av Anna Levertin. Medan behandlingen av anglosaxisk (där Sigurd Frosterus spelar en viktig roll), italiensk och rysk litteratur står självständig, uppstår ofta en viss spänning mellan den tyska och den franska litteraturens förespråkare. Frankofilerna är i första hand Castrén och Söderhjelm. Tysk litteratur recenseras flitigt både av redaktionen närstående skribenter och av mera tillfälliga medarbetare. Ofta sker det dock med förbehåll. I en recension av några österrikiska romaner skriver Gunnar Castrén:

Då man som undertecknad, står rätt oförstående för den kultur Tysklands nordliga bygder frambragt, är det en tröst – ifall sådan behöves – att likväl icke sakna alla möjligheter att uppskatta kultur i tysk dräkt. Låt så vara

att den österrikiska kulturen långtifrån är genuint tysk. (nr 20/1909, s.188)

Några veckor senare svarar Emil Hasselblatt på kritiken i en recension av Else Jerusalems roman *Der Heilige Skarabäus*. Han påpekar det utsiktslösa i att försöka omvända »den som förhärdat sitt hjärta för Gustav Frenssen och Thomas Mann», men invänder ändå mot »gallomanin» i Argus. Hasselblatt kontrasterar det galliska »greppets osvikliga säkerhet» och »konstverkets rent manuella styrka» mot ett typiskt tyskt drag:

[...] viljan att se och skapa det sammanhang, ur vilket människor och öden lösa sig som spånor från ett maskineri, vars hjul drivs av en större och vidare verklighet än den så konstnärligt sammanfattade syntesens. (1/1910, s.1)

Hasselblatt finner också att det i Finland pågår ett närmande till anglosaxisk och tysk kultur, vilket han välkomnar eftersom dessa länder »kulturellt och historiskt ligga oss närmast». Den som svarar honom är Söderhjelm. Det sker i en dräpande recension av Thomas Manns roman *Königliche Hoheit*, karakteriserad som »otvivelaktigt på sitt sätt en duktig bok». Efter att ha anklagat den för oklarhet, upprensning och kvasiandlighet skriver Söderhjelm:

Huru begärligt griper man icke, för att komma ur denna tråkighetens och smaklöshetens atmosfär, som ingen talang och inga förtjänster kunna lätta, till närmast liggande franska bok för att vederkvicka sig vid dess gnistrande form och dess klara tankar. Man har då åtminstone känslan av att vara i sällskap med en fullvuxen människa och inte behöva lyssna till denna barnsligt falska esprit och detta tillgjorda pjoller. Och för tusende gången får man bekräftat riktigheten av en fransk tänkares påstående, att god smak är en egenskap, som när den brister, av inga andra egenskaper i världen kan ersättas. (2/1910, s.13)

Trots dessa fördömanden recenseras mycken tysk litteratur i Argus. Man lägger märke till exempelvis O. Wieselgens sakkunniga och positiva artiklar om Hermann Hesses författarskap.

NYA ARGUS OCH DAGDRIVARNA

För uppkomsten på 1910-talet av den amorfa grupp av prosaister som brukar kallas dagdrivarna spelar Nya Argus en viss roll. Ett par av författarna kom att tala i egen sak i tidskriften och deras böcker recenserades flitigt. Den gradvisa sammanbuntningen av dem till en grupp kan följas i dessa texter, samtidigt som den besvikelse som kännetecknar samtidskritikens förhållningssätt till denna den yngsta litteraturen syns. Viktig i dagdrivarnas förhistoria är Henning Söderhjelm s artikel »De unga», publicerad i NA 17/1910. Den är en tidsdiagnos som, konstaterar Massimo Ciaravolo, vill »förklara de ungas tidssjuka, deras pessimism, likgiltighet och trötthet, men – och detta är viktigt – för att försöka bota den».¹ I likhet med Gustav Alm, en annan föregångare till dagdrivarna och tidigare utpekad som den svenska litteraturens stjärna av Gunnar Castrén, betraktar Henning Söderhjelm språkfrågan som central för den söndring som råder i landet. Men hans inställning är, som Ciaravolo påpekar, öppnare och positivare. Han förespråkar samarbete mellan språkgrupperna, och omfattar därmed det program Argus hade satt upp för sig.

Det fanns en beredskap hos NA:s kritiker att ta emot en ny litterär estetik. Den svenskspråkiga litteraturens stora namn i Finland – främst bland dem Mikael Lybeck – följde man intresserat och respektfullt. Ändå framskyntade allt emellanåt ett medvetande om hur smal och föga djärv denna litteratur var, som när Werner Söderhjelm i nr 19/1911 på tal om *Aftnar i Tavastland* konstaterar att Bertel Gripenberg jämfört med sina rikssvenska kolleger tycks utvecklas i allt mer konservativ riktning: »Han fruktar inte det ringaste att vara hur gammalmodig som helst» (s.168). Detta sägs inte som kritik men öppnar ändå för något nytt.

En nyhet finner Gunnar Castrén i Pär Lagerkvists manifest *Ordkonst och bildkonst*, som han recenserar med gillande i nr 2/1914. Den utgångspunkt han delar med Lagerkvist är kravet på litteraturens allvar. Dagens skönlitteratur, skriver han, har blivit en handelsvara: »Den gör ingen glad, den skänker ingen befrielse, den är ingen ljusmakt, på sin höjd ett konversationsmotiv» (s.18). Detta får honom att acceptera Lagerkvists val av kubismen som ideal, fastän det först förefaller honom långsökt:

Litteraturen behöver det som är det centrala i kubis-

1. Massimo Ciaravolo, *En ungdomsvän från Sverige. Om mottagandet av Hjalmar Söderbergs verk i Finland 1895–1920*, 2000, s.106.

mens viljande: konstruktion, strängt beräknande konstruktion, som lyfter den upp ur detaljpetandet och ger den vidd och storhet. (s.18)

Härmed är i stort sett förutsättningarna för den kritik som skulle möta dagdrivarlitteraturen givna: den brister i ämnesvalets allvar och i det litterära hantverkskunnandet. Både konstruktionen och kritiken av dagdrivarrollen börjar för NA:s del med Castréns recension av Ture Jansons *Knock me down* (8/1914). Han jämför den med Runar Schildts debut *Den segrande Eros* (1912) – som inte hade recenserats i Nya Argus trots att författaren hörde till tidskriftens medarbetare – och finner hos bägge brister i det novellistiska men förtjänster i iakttagelsen. Dock: »Novellen är mycket banalare än om författaren gjort ett försök att teckna de nutida politiska och sociala förhållandenas återverkan på [huvudpersonens] utveckling». Han sammanfattar: »Det är farligt att visa vidare perspektiv, om man igen sluter dem» (s.75).

Jämförelsen med Runar Schildt återkommer i Werner Söderhjelm s starkt kritiska recension av Torsten Helsingius *Dagdrivare* (22/1914). Söderhjelm skriver också:

Våra yngsta novellister på svenska väva icke precis någon gloria kring sin generation. Fortsätta de, att framställa typer av samma slag som hittills, så riskerar hela generationen att i efter världens ögon framstå i en föga fördelaktig belysning [...]. (s.188)

I följande nummer recenserar Söderhjelm Henrik Hildéns *Storön*. Trots halvhjärtat beröm sägs både formen och språket vara dåligt genomarbetade. I samma artikel kritiserar Kersti Bergroths *Aptit* för slarv och ytlighet. En måttstock för de svenskspråkiga prosaisternas brister finner Söderhjelm i den tredje boken han tar upp:

Maria Jotunis nya bok *Martinin rikos* verkar i bredd med dessa lösa akvarellskisser som en etsning, gjord med kall och skarp nål. Denna lilla novell är icke särdeles betydande [i jämförelse med författarens tidigare verk] men är just ett bevis på vad en klar knapp och absolut säker form vill säga. (s.198)

Ett annat verk som flera gånger används för att påtala svagheter hos dagdrivarna är Sigfrid Siwertz *En flanör*. När Emil Hasselblatt recenserar den i nr 8/1915 förmodar han, att ifall boken hade kommit ut i Finland skulle titeln ha varit »Dagdrivare» och handlingen kretsat kring »punsch och

flickor och allsköns ungdomlig dålighet. Nu heter den »En flanör» och rör sig, som redan titeln utvisar, inom ett högre skikt, såväl moraliskt som kulturellt» (s.69).

1915 samlar sig dagdrivarförfattarna till svar på den kritik som mött dem.² Ett av dem är Henrik Hildéns artikel »Dagdrivare, professorer, en kritiker och friherre R. F. von Willebrand» i NA 6/1915. Hildéns inlägg är mångordigt men inte särskilt substansrikt. Det utgår dock från att dagdrivarna nu är en grupp och nämner vid namn Schildt och Bergroth. Hildén citerar kritik – professorena som avses är J.J. Sederholm, Werner Söderhjelm och Waldemar Ruin, kritikern Arvid Mörne – och bemöter den genom att knyta an till resonemangen i Henning Söderhjelm's debattartikel »De unga». Hildén försvarar författarnas rätt att skriva om det de ser i stället för att utgå från moraliska och politiska program. Men där Henning Söderhjelm argumenterar för att den betryckande situationen i Finland bör övervinnas, nöjer sig Hildén med att uppfatta den som ett oövervinnligt hinder för den unga generationen. Han tar den håg- och dådlöshet som de unga anklagats för i försvar, och finner en passiv väntan på både språkminoritetens och möjligen också den finska nationens undergång vara den enda möjliga hållningen. Estetiska frågor berör han inte alls. I NA får han inte svar av någon annan av de utpekade än av geologiprofessorn Sederholm. Varken kritiker eller författarkolleger yttrar sig och debatten tar fort slut utan att komma in på specifikt litterära frågor.

Intressantare är en annan dagdrivardebatt samma år. Efter de hårda domarna över dagdrivarförfattarna tycks NA:s tunga kritiker ha tröttnat på dem. Deras böcker bedöms härefter mest av den nya recensenten Ingrid af Schultén. Hon inleder med att strängt kritisera den litterära gestaltningen och kvinnskildringen i Torsten Helsingius *Utveckling* (21/1915). I följande nummer skriver hon om Runar Schildts andra bok *Asmodeus och de tretton själar*. Hon finner den ojämn och lättviktig, berömmar novellen »En sparv i tranedansen» men skriver: »Man måste beklaga denna sänkning av ämnesnivån och satirens föremål så mycket mer, som Schildt här återigen lägger i dagen de förtjänster som tidigare väckte uppmärksamhet» (22/1915 s.207). af Schultén formulerar också en mer övergripande kritik, som stämmer överens med den som dagdrivarna genomgående mött:

Våra unga författare synas mig väsentligen ha två svagheter: att taga sin uppgift alltför lätt och att till föremål

för sin skildring välja människor och företeelser, vilka äga alltför litet intresse för publiken och erbjuda författarna själva alltför ringa möjligheter. (s.207)

Kanske för att detta är en ny kritiker, inte en auktoritet som Castrén eller Söderhjelm, som riktar kritik mot en NA-närstående författare, reagerar Bertel Gripenberg – också han nära lierad med redaktionen – med ett polemiskt svarsinlägg. I sak innehåller af Schulténs recension ingenting som inte redan skulle ha sagts av andra, också i NA.

Gripenbergs huvudsakliga invändningar är a) kritikern skall inte föreskriva författaren ämnen; b) författaren skriver av inre tvång, inte driven av vad omvärlden finner viktigt; c) för den vane läsaren är den litterära gestaltningen viktigare än intrig och gestalter. Detta gör att även det triviala eller brutala lämpar sig som material för författaren. Intressant i Gripenbergs resonemang är hans betoning av läsarens roll – han ser läsningen som »spelet mellan läsaren och författaren». Å ena sidan understryker hans ståndpunkt själva den litterära textens vikt, å andra sidan blir den något motsägelsefull eftersom hans yttersta intresse ändå gäller författarens person. Läsaren drivs i sista hand av »intresset för den människa som mer eller mindre avslöjar sig bakom bokens blad» (23/1915, s.218).

Gripenberg får inga svar på sitt inlägg, och det är svårt att se att det skulle ha påverkat den framtida bedömningen av Schildt eller de andra dagdrivarna. Om än den kritik som dagdrivarna mötte ofta var av moraliskt slag var också inslaget av invändningar mot de litterära kvaliteterna alltid betydande. Ingrid af Schultén har själv i samma nummer av NA en recension av en bok som befinner sig på långt avstånd från dagdrivarlägret – Anders Allardts *En livsuppgift*, ägnad torparfrågan – som ser ut som en kommentar till Gripenberg. Hon skriver:

En livsuppgift är sålunda skriven i tendentiöst syfte, och det är uppenbart, att själva saken vida mer än den litterära utformningen intresserat författaren. Här kan man utan tvivel söka den förnämsta orsaken till de brister, som i litterärt hänseende vidlåder boken. (23/1915, s.219)

En påminnelse om den inhemska, svenskspråkiga prosans brister ger i samma nummer Gunnar Castrén i en artikel om Pär Lagerkvists *Järn och människor*. Han skriver:

Man är i synnerhet benägen att understryka det konstnärliga medvetandet hos Pär Lagerkvist, då man samtidigt läst några av vår inhemska prosalitteraturs alster.

2. Se Ciaravolo, s.121.

Det är som deras författare knappt alls erinrade sig att också prosadikten är en skön konst. En berättelse om egna eller vänners upplevelser, intressanta eller ointressanta, blir icke dikt så länge där inte finns förmågan att skapa levande, fristående människor. Kan någon minnas en enda sådan från vår unga, finländska novell- och romanlitteratur? Jag betvivlar det. Och då uppskattar man bättre än man annars gjort det allvarliga konstnärliga arbetet i en bok som *Järn och människor*. (23/1915, s.231)

1916 kommer Olaf Homéns lilla bok *De nya författarna*, det första försöket att ge en samlad framställning av den unga generationen. Werner Söderhjelm's recension av den i nr 4/1916 är ostentativt kort och ointresserad och verkar vara en signal på att tålmodet med dagdrivarna nu definitivt är slut. (Ett undantag i sin – något tvungna – entusiasm är Söderhjelm's recension av Gustav Alms återkomst med *Agaton Vidbäck och hans vänner*, 23/1915.) Mest utrymme ägnar han åt en impertinent principfråga. Han berömmar Homéns förståelse för de unga, och konstaterar att denne gjort sitt yttersta för att leta fram textpassager där författarna förklarar vad de eftersträvar. Själv tycker Söderhjelms dock att Homén borde ha ägnat mera uppmärksamhet åt vad de faktiskt har åstadkommit, och antyder att han ser detta, snarare än den välvilliga presentationen, som kritikens uppgift.

Ett annat slags sammanfattning står Gunnar Castrén för i en översiktsartikel ägnad inhemsk svensk prosa i nr 24/1916. Han konstaterar att det är ett glädjande faktum att romanproduktionen kraftigt ökat, och han finner också att kvaliteten under de senaste åren varit i snabbt stigande. Dock konstaterar han att inget, inte ens Runar Schildts nyaste bok *Regnbågen*, når över det som är god medelnivå i Sverige. Schildt är, som rimligt är, den författare ur dagdrivargenerationen som NA:s kritiker fortsätter att fästa de största förväntningarna vid. Men han ses fortfarande i första hand som en potential vars storverk ligger i framtiden. Signifikativt är Castréns avslutande omdöme i hans recension av *Rönnbruden*:

Med *Regnbågen* och *Rönnbruden* har Schildt visat det herravälde han vunnit över sin konst. Det återstår för honom att låta den skildra mer sammansatta förhållanden, liv som rör sig inom vidare kretsar och med mångfaldigare påverkningar än dem som rymmas inom Rävbackas [sic] jämförelsevis snävt tillmätta gränstenar. (21/1917, s.167)

NYA ARGUS OCH DEN MODERNISTISKA LITTERATUREN

Nya Argus förhållande till de finlandssvenska modernisterna har tangerats i både kritikhistoriska och författarskapscentrerade undersökningar men aldrig blivit föremål för en samlad analys. Av utrymmes-skal är en sådan omöjlig även här. Trots det är en snabb genomgång av ämnet motiverad, eftersom modernisternas framträdande förmodligen var den viktigaste händelsen i den finlandssvenska 1900-talslitteraturen.

I sin essä »Nya Argus tjugotal» (*Mellan tvång och frihet*, 1989) beskriver Sven Willner perioden som tidskriftens mest reaktionära. Det gäller den politiska linjen, men också den estetiska. Hållningarna i NA kom i hög grad att påverkas av den frontställning som uppstod mellan den nya generation som nu gjorde sitt inträde i tidskriften och några av de viktigaste modernisterna. I den av och till uppblussande striden mellan tradition och modernism företrädde det konservativa lägret av kritikerna Erik Kihlman och Hans Ruin samt poeten Jarl Hemmer, uppbackade av den äldre Bertel Gripenberg och den unge kritikern Erik Ekelund. Det är ett intressant litteraturhistoriskt faktum att ett dominerande inslag i tjugotalets finlandssvenska debatt är en gruppering av unga kulturskribenter (Kihlman var född 1895, Ruin 1891 och Hemmer 1893) som tveklöst var beredd att gå i kamp för ett estetiskt ideal som på svenska hade haft sin blomstring på 1890-talet. Påfallande ofta kopplar skribenterna i NA ihop modernisterna med massrörelser och kollektivism. En hypotes kunde vara att det är arvet från inbördeskriget som gör kopplingen mellan estetik och politik så stark, vilket leder till att också de unga intar en estetiskt konservativ attityd.

NA var inte oberedd att ta emot den nya litteraturen. Edith Södergrans och Hagar Olssons debutverk får försiktigt positiva recensioner av Ruth Hedvall respektive Gunnar Castrén. Den senare knyter an till det krav på allvar i litteraturen som han rest i sina artiklar om Pär Lagerkvist: »[Man tycker] sig skynta en rikare fantasi och en djupare känsla för de största problemen i människornas liv än vår prosalitteratur har vant oss vid» (1/1917, s.7). Tidskriften följer så småningom upp författarskapen med en dubbelartikel av Karl Bruhn, »Våra litterära hemmaexpressionister» I-II i nr 13–14 och 19/1919. Fokus ligger på Södergrans *Rosenaltaret* och Olssons *Själarnas ansikten*. Bruhn ägnar mycket utrymme åt att litteraturhistoriskt förankra expres-

sionismen i romantiken. Förutom en idéhistorisk skiss visar han på gemensamma drag genom att räkna signifikanta ord i böckerna och visa hur författarna går till väga för att i dikt uttrycka stora, utsägliga känslor och upplevelser.

På Castréns väg går Bruhn vidare genom att se »expressionisterna» som avlösare av och kontraster till dagdrivarlitteraturen:

I motsats till dagdrivarna inom litteraturen, Hjalmar Söderberg i Sverige, Thure Jansson [sic] hos oss, vilka helst skildra flyktiga små stämningar och sensationer, mäta expressionisterna de yttersta gränserna av ve och jubel. De vilja höja känslolivet till ett högre plan, vilja skjuta undan stämningar, som för dem synas som ljum, flack känslolöshet, och ge sig helt i de omätliga känslornas våld. (13-14/1919, s.102)

Bruhn uppfattar också en skillnad mellan de två författarna som skall leva kvar i bemötandet av dem – givetvis delvis beroende på Hagar Olssons roll som förespråkare för det nya: »Edith Södergrans konst är kemiskt fri från doktriner, Hagar Olsson är så doktrinär i sin expressionism som någon» (17/1919, s.128). Bruhns avslutande estetiska värdering är kluven, Vardera har »gått till överdrifter och skjutit över målet» men också »lyckats göra nästan färdig, starkt inspirerad poesi» (17/1919, s.128, 129).

Också på en annan punkt är Bruhn representativ för det som skall komma. Trots sin relativt omfattande analys ägnar han sig inte alls åt diktens form. Förutom intresset för ordval och skiljetecken har han ingenting att säga om hur Södergrans dikter fungerar som estetiska helheter. Mot bakgrunden av hur den modernistiska dikten omskrivs i till exempel NA blir det lätt att förstå betydelsen av Rabbe Enckells kända, långt senare skrivna artikel »Gammalt nytt och verkligt nytt i poesin», (*Hufvudstadsbladet* 5.12 1926), där han granskar den modernistiska diktens form.

Det tveksamma accepterandet av Södergran kan ses mot bakgrunden av Castréns recension av Jarl Hemmers nya diktsamling, inledd av de berömda orden: »Över dunklet är kanske den vackraste lyriska diktsamling som någonsin utkommit i detta land». Argusetetiken formuleras här i ett dubbelt beröm. Dels gäller det Hemmers skicklighet, hans »skiftande rytmer, än enkla, stilla, skenbart konstlösa, alltid fylliga, suveränt behärskade och tadellöst formade», dels den vardagliga anspråkslösheten i hans livssyn: »samtidigt [med skickligheten] förnims tydligt sambandet med verkligheten, dess händelser och upplevelser». Diktaren beröms för att han inte stänger in sig i det exklusivt poetiska livets

elfenbenstorn (24/1919, s.183).

Castrén formulerar här en antiexpressionistisk estetik, och den hade – låt vara med tvekan – tidigare samma år uttalats av Hemmer själv. I en programartikel kallad »Något om konsten och tiden» i NA 8/1919 målar han upp den skapande konstnärens dilemma. För Hemmer finns en absolut – men inte oproblematiserad – motsättning mellan det låga och smutsiga livet och den höga konsten. För att skapa konst av värde måste konstnären höja sig över livet. Övertygelsen avspeglas i titeln på den bok Hemmer utgav det året, *Över dunklet*. Men då lämnar han också sina medmänniskor, vilket Hemmer finner svårt att acceptera. Paradoxalt nog utmynnar Hemmers allvarliga överväganden i en plädering för en närmast Biedermeieraktig idyllkonst, vilket rimligtvis förklaras av de färskas krigsupplevelserna:

Vi ha så länge slitits mellan ohyggligheter och dövat av världslarmet, att vi snart måste söka befrielse i det harmoniska, stilla och rofyllda. Vi ha allt skäl att hoppas, att den konst som skall komma blir allt annat än futuristisk och i dålig bemärkelse modern. De formerna voro uttryck för hysterin i en tid, som var mogen för den största katastrof historien känner. Men efter stormen följer väl förr eller senare lugnet, efter det förvirrade och sammansatta klarheten och enkelheten, efter gifterna sunda drycker, efter såren balsam. (8/1919, s.62)

Dessa principiellt antimodernistiska inlägg hindrar inte NA från att intressera sig för expressionismen. Tidskriften publicerar den ena av de endast två recensioner Elmer Diktonius debutbok *Min dikt* fick i Finland. Skriven av Hagar Olsson är den förutom en utförlig kritik av boken också en vidräkning med kulturklimatet och litteraturkritikens nivå i landet (NA 3/1921). Under de följande åren publicerar Erik Ekelund flera artiklar om modern dikt, av vilka »Den tyska expressionistiska diktningen» (10/1921) är den viktigaste. Den är en presentation av rörelsens centrala tankar och litteraturhistoriska tankegångar. Ekelund stryker särskilt under betoningen av det etiska på det estetiskas bekostnad, kollektivismen och diktarens roll som ledare och profet. Han skriver:

För den som ställer sig på en mer individualistisk ståndpunkt blir den nya diktargenerationens etiska tro en gåtfull antinomi. Ty denna generation söker ju de dunkla djupen, där drifter och instinkter driver sitt spel. Vem litar på människans ursprungliga etiska karaktär; man måste väl erkänna, att människan motsvarat de mörkas-

te pessimisternas syn på henne som ett rasande vilddjur [...]. (s.111)

Ekelund kritiserar den expressionistiska dikten för att vara formlös; uttrycksbehovet motsvaras inte av ett gestaltungsbehov. Det är en kritik som återkommer i hans sex spalter långa recension av Kurt Pinthus expressionistiska diktantologi *Menschheitsdämmerung*. Trots det lyfter han fram Else Lasker-Schüler, Georg Heym och framför allt Franz Werfel som betydande diktare (NA 2/1922). Sin expressionismuppfattning ventilerar Ekelund även i en recension av Diktonius *Hårda sånger* i nr 2/1923, där det sägs att i dessa dikter »kraften är allt, formen intet». Han fortsätter: »Som tidsföreteelse är Diktonius' Hårda sånger av mycket intresse, men den är icke diktning, icke konst. Konstnärens lidelse att forma och gestalta finnes i denna bok inte ett spår av» (2/1923). Ett exempel på hur diktarens fantasi kan bli »organisk verklighet» är för Ekelund Edith Södergrans poesi.

En bit in på tjugotalet framstår NA:s hållning till den moderna dikten som skeptisk men ändå ganska öppen, ibland rådlös. Castrén pendlar mellan kravet på allvar hos litteraturen, vilket han tycker sig finna hos estetiskt radikala diktare som Pär Lagerkvist och Hagar Olsson, och tryggheten i den traditionella estetikens former. Något liknande gäller Jarl Hemmer som rör sig mellan det ovan citerade idyllprogrammet och den extatiska lovprisningen av diktarens oändlighetssträvanden som kommer till uttryck i nekrologer över Edith Södergran (NA 8/1923). Ju längre tjugotalet lider desto mer skärps NA:s hållning. Det har flera orsaker. En är modernisternas allt starkare närvaro på det litterära fältet. Den markeras av deras två egna, kortlivade tidskrifter *Ultra* och *Quosego*, av att två av dagstidningarna hade ledande kritiker som stod modernismen nära – Hagar Olsson i *Svenska Pressen* och Olof Enckell i *Hufvudstadsbladet* (dessutom fanns Diktonius i *Arbetarbladet*, ett ur den borgerliga offentlighetens synvinkel marginellt forum), och av att både Olsson och Diktonius ofta nog intog en ofensivt kritisk attityd till den traditionella dikten.

Modernismkritiken sköts i NA framför allt av Kihlman och Ruin. Deras genomgående kritiska hållning har analyserats av Roger Holmström.³ Som Holmströms exempel visar ger de sig sällan in på några djuplodande analysförsök utan nöjer sig med avfärdanden eller gliringar i förbigående, el-

ler med kritik av den livshållning de finner i dikten snarare än av det litterära uttrycket. Samtidigt fortgår lovprisandet av den traditionella poesin. Ofta övergår diskussionen i pajkastning mot främst Hagar Olsson. Märkeshändelser i kampen mot modernismen är Bertel Gripenbergs framträdande med den parodiska diktsamlingen *Den hemliga glöden* (under pseudonymen Åke Erikson) och responsen på Hagar Olssons kritik av Fredrik Böök i *Stockholms Dagblad* 14/1 1928. Vardera gav upphov till debatt även i NA. Det mest vägande inlägget var Hans Ruins artikel »Modernitet och dikt» i NA 18/1925 som jämför bunden vers och fri. Den har, som Roger Holmström påpekar, det dubbla syftet att visa på det lättköpta i den fria versen och på Hagar Olssons misslyckande som kritiker när hon lät sig luras av Erikson-bluffen. Ruins val att i sin artikel ta upp Olssons kritik av Jarl Hemmer kommenteras av Holmström: »Substansen i Ruins självpåtagna förmedlarroll mellan det gamla och det nya urholkas genom att han väljer sin vän Jarl Hemmer till part i målet» (Holmström 1988, s.125). Hagar Olsson gick i svaromål i NA 19/1925, men lät inte kritiken påverka sitt förhållande till NA. Hon fortsatte att publicera bland annat teaterkritik i tidskriften. Även Diktonius och Rabbe Enckell publicerade fortsättningsvis dikter och artiklar i den.

Den senare debatten fick mer vittgående följder. Olssons Böökartikel hade först erbjudits NA, som tackade nej.⁴ Tidskriften följde dock upp frågan genom en enkät i nr 4/1928 där de NA närstående Castrén, Hemmer, Kihlman och Zilliacus samt C. A. Nordman tillfrågades om kritikens tillstånd. Fokus ligger nu inte på Böök utan på den finlandssvenska situationen, och Olssons egen recensentverksamhet utsätts för kritik. I följande nummer publicerar Hjalmar Dahl ett rasande inlägg mot Olsson, delvis riktat mot person, och som en följd av detta avslutar hon sitt medarbetarskap i Argus.

Parentetiskt kan, som ett vittnesbörd om de villkor som kvinnliga skribenter arbetade under, citeras ur Gunnar Castréns kommentar till Olssons artikel. Den inleds: »Idealet för en tidningskritiker är en man som [...]», och avslutas: »Problemet blir att upptäcka de rätta männen [...] och få dem placerade på de rätta platserna» (NA 4/1928, s.64).

När *Quosego* väl kommit igång ägnar Kihlman den en artikel i NA 18/1928. Rubriken lyder »Det intellektuella konkursboet», vilket är ett citat ur tidskriften, inte ett värdeomdöme om den (vilket inte alltid har observerats i se-

3. Roger Holmström, *Karakteristik och värdering. Studier i finlands-svensk litteraturkritik 1916–1929*, 1988, avsnitten om respektive skribent.

4. Se Roger Holmström, *Hagar Olsson och den öppna horisonten. Liv och diktning 1920–1945*, 1993, s.122.

kundärlitteraturen). Kihlman ägnar rätt mycket utrymme åt att presentera modernisternas idéer, men distanserar sig också tydligt från dem. Han tar fasta på Olof Enckells polemik mot det gamla uttrycket »det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta». När Enckell hävdar att det alltför enkelt och klart sagda kan vara falskt, finner Kihlman en »förstucken nihilism [...] som teoretiskt leder rakt tillbaka till djurvärldens naturliga dadaism». Kihlman hävdar också att modernisterna överdriver den påverkan som en moderniserad omvärld har på människan: »Det är tom mystik att påstå att vi blir elektrifierade när våra järnvägar bli det». Han avslutar med att peka på modernisternas starka ställning hos förlagen och som kritiker. Kihlman återkommer till *Quosego* i en kritisk anmälan i nr 2/1929. Roger Holmströms tolkning är att »hans avoghet [...] synes ytterst bottna i hans totala främlingskap inför den nihilistiska våghalsigheten och de talrika överdrifterna [som han ser i tidskriften]». ⁵

Trots att Åke Erikson-affären hade blivit en framgång för det konservativa lägret luftar Bertel Gripenberg vid ett par tillfällen i NA en ruelle som visar att han insett att den gamla poesins och den därmed sammanhängande poetrolens dagar är räknade. Diktsviten »Diktardöden», på av Edgar Lee Masters inspirerad fri vers, beskriver i fyra porträtt situationen på det litterära fältet. »Förste diktaren» skriver begripligt och blir läst men avspisas som en humbug. Intressant är Gripenbergs beskrivning av denna karaktär, som bör stå honom själv nära. Avståndet från den gamla genikulten är maximalt: »Men jag lämnade min hustru försörjd / och mina barn väluppfostrade / och rustade för livskampen. / Mitt liv var ett nyttigt liv / och jag vilar med gott samvete» (6/1927 s.63). Den andra diktaren uttrycker bitterhet över en tid där geniet måste söka »tidningars gunst», den tredje drabbas av allas förakt eftersom han blir modernist mot sin egen övertygelse och den fjärde »skrev och skrev / men ingen läste mig». Han omvärderas efter sin död trots att det är oklart om någon förstår det han skrev, och gör därmed sina fordringsägare rika. Till frågan om konstnärens roll i samtiden återkommer Gripenberg i betraktelsen »En gäcklare» i NA 7/1930. Den ägnas en »halvgammal, lite fetlagd herreman», revyartist vid en sommar-teater. Från en första känsla av förakt för den ovärdiga pajasen grips Gripenberg av identifikation och (själv)medlidande inför det han ser. Liksom Hemmer slits Gripenberg mellan två ytterligheter i sin syn på konstnärsrollen. Han dras till en marginell bohemroll, men inser att den inte längre är kompatibel med

den estetik han hyllar, prisar »flit och plikttrogenhet, snille och förmåga, känsla och hängivenhet» (s.89) men finner i sin samtid inget gensvar för dessa ideal.

1928 blev Erik Kihlman medlem av Nya Argus redaktion, ett år senare Jarl Hemmer (Hans Ruin hade inträtt redan 1920). Efter den stora konflikten kring Hagar Olsson 1928 mattas kritiken av modernisterna småningom av i NA även om smärre skärmytslingar fortfarande utkämpas under trettioalets förra hälft. Kihlmans recension av Diktonius *Stark men mörk* i nr 19/1930 innebär äntligen ett nästan oreserverat accepterande – denne karakteriseras nu som »en äkta skald» (s.248). Nu uppträder även en ny kritiker med intresse för modernistisk dikt från olika håll i P.O. Barck. Han avblåser kampen mot modernismen i NA 3/1936:

Nu är frågan om modernismen inte aktuell längre. Den som anno 1936 hade panna att stiga fram och påstå att Södergran och Diktonius äro ett övergående skede av litterärt okynne skulle förgås av ett homeriskt löje. För en yngre generation är det modernistiska genombrottet i vår litteratur ett faktum, som den redan helt och hållet införlivat med sitt litterära medvetande. (s.39)

Barcks ärende är ett annat än modernismkritiken. Han fäster uppmärksamheten vid de små förhållandena inom den finlandssvenska litteraturen, som leder till att »varje försök till bedömning lagd på medvetet subjektiv bas betraktas som ett ohemult attentat» (s.40). Den allmänna försiktigheten leder också till att varje tendens i dikten fördöms och endast den rena esteticismen accepteras. Intressant nog finner Barck i *Quosego* ett exempel på denna samhällsfrånvända esteticism.

I nr 15/1943 iscensatte samme Barck ett handslag mellan traditionalism och modernism när han i artikeln »Författarjubileum» sida vid sida hyllade de två riktningarnas galjonsfigurer, Jarl Hemmer och Hagar Olsson, som båda fyllde femtio.

Om modernisterna för det mesta accepterades i NA under trettioalet gällde detta inte för Gunnar Björling. När han sent omsider presenteras är det av meningsfränden Diktonius i nr 3/1937. I NA 3/1938 ingår en dikt av honom, men på sin första reguljära recension får han vänta ända till nr 20–21/1943, då *Ohjälpligheten* får en entusiastisk spalt i en samlingsrecension av Thomas Warburton.

5. Holmström 1988, s.105.

KRIGSÅREN 1939–1945

Litteraturmaterialet spelar ingen dominerande roll i Nya Argus under krigsåren. Åtminstone den svenskspråkiga litteraturen bevakas med samma kontinuitet som förr, men samlande frågor och diskussioner saknas. Tyngdpunkten i tidskriften ligger naturligt nog på artiklar om kriget och om internationell politik, så långt censuren möjliggör det. Detta är Eirik Hornborgs stora tid, och även om han skriver också om litteratur hör de artiklarna till den mindre betydande delen av hans insats. Det är svårt att se något mera genomfört ideologiskt program i NA:s krigstida litteraturbevakning. Praktiska förhållanden spelade förmodligen en roll för vad som behandlades. Den bristande tillgången på utländsk litteratur kommenteras några gånger. I recensionen »Danska stämningar», NA 14/1943, skriver Ingrid af Schultén: »I denna isoleringens tid, då varje folk sitter inspärret bak sin kinesiska mur, är det något av en upplevelse att få en nyutkommen bok från ett av de andra nordiska länderna i sina händer» (s.172). Norsk och svensk litteratur bevakas dock flitigt genom alla krigsåren. Bland annat ingår regelbundet recensioner av norsk prosa av den finlandssvenska författaren Kerstin Söderholm. Detta kan ses som en strävan att på ett kulturellt plan knyta Finland fastare till Norden i tider då politiken innebar komplikationer och bakslag för den nordiska gemenskapen, men var å andra sidan ingenting nytt i tidskriftens program. I de inhemska litteraturartiklarna har Runeberg en prominent närvaro – precis som i den finländska litteraturforskningen och -kritiken överlag under dessa år. För NA:s del bidrar dessutom att Runebergforskaren Ruth Hedvall nu hör till tidskriftens regelbundna bidragsgivare.

Under krigsåren får den kontinentala litteraturen rätt lite utrymme i Argus. Det gäller både nyare och äldre litteratur. 1939 gästspelar en ny skribent, Ulla O'Brien-Hitching, med artiklar om Swift, Yeats samt gaelisk poesi. Sporadiska nedslag i anglosaxisk litteratur är till exempel Yrjö Hirns artikel om Joseph Conrads *Lord Jim* och G.H. von Wrights om Aldous Huxley (bägge i nr 7–8/1940). Hirn framkastar att man »under tider av spänning och ängslan knappast kan begära att människor skola intressera sig för annat än den mest aktuella litteraturen» (s.66), men ifrågasätter att det senast skrivna alltid skulle vara det mest aktuella. Till Conrads aktualitet i krigstid, skriver Hirn, bidrar att hans roman handlar om modet och fegheten som psykologiska problem. En av de fåtaliga artiklarna om äldre litteratur är E.N. Tigerstedts omfattande betraktelse i anledning av Ra-

cines 300-årsjubileum, med någon fördröjning publicerad i nr 3–4 1940. Nyare fransk litteratur tas ett par gånger upp av Göran Schildt. I nr 19/1941 skriver han om Paul Valéry till dennes sjuttioårsdag, och i nr 3/1943 ingår en stor artikel om André Gide som placerar in honom i den rådande kultursituationen i det ockuperade Frankrike:

André Gide hör förvisso inte till dagens profeter, den saken inser var och en som i någon mån satt sig in i den store franske författarens verk. Det är därför förståeligt att de sparsamma litterära rapporter, som nuförtiden på mer eller mindre officiella vägar når oss från Frankrike, talar om andra namn än det gideska. För någon tid sedan kunde man emellertid i en skildring från Vichy läsa att den »klassiska litteraturen» har oanad högsäsong i dagens Frankrike, och bland de författare som boklådorna rapporterade så som de mest lästa fäste man sig även vid tvenne namn, som i första hand äro ägnade att förvåna, därför att de kanske mer än några andra fått inkarnera allt det som »måste bort» i morgondagens Frankrike, nämligen Marcel Prousts och André Gides. Det vill alltså synas som om Gide, hur litet han än har att göra med den nationella nyordning vars litterära vapendragare behärskar arenan just nu, trots allt inte vore bortglömd av olyckans fransmän. (NA 3/1943, s.31)

Schildts översättning av Gides roman *Vatikanens källare* recenseras sedan uppskattande av P.O. Barck i NA nr 18/1943. Barck uttrycker en förhoppning om att Schildt skall översätta fler verk av Gide. Proust – som första gången introducerades för NA:s läsare av Erik Kihlman i nr 5/1927 – återkommer i nr 5/1945, där Mirjam Tuominen insiktsfullt skriver om den franska utgåvan av hans brev.

Synen på Tyskland är genomgående kritisk. Tysk litteratur behandlas knappast alls. En intressant ansats är ett par artiklar av Alex A:son Esser, »Nytysk litteratur» (NA 14/1939) och »Tysk ser på Frankrike» (NA 18/1939). Esser nämner det traditionellt nära förhållandet mellan tysk och skandinavisk litteratur för att sedan konstatera att av nazisterna godkänd litteratur i allmänhet ignoreras i utlandet eftersom den betraktas som beslöjad propaganda. Han fortsätter:

Man kan emellertid fråga sig om detta är den riktiga taktiken. På samma sätt som man icke kan komma underfund med och ej heller bekämpa en rörelse, som man icke känner i alla dess livsyttningar, en rörelse vars bärande idéer man icke brytt sig om att taga reda på, på

samma sätt får man lätt en vrångbild av det andliga tillståndet hos ett folk, om man icke bryr sig om dess litteratur. Det är i alla fall i litteraturen som den dunkla, ännu blott anade, men nya stämningarna inom folksjälens manifesterar sig. (NA 14/1939 s.195)

Esser refererar kort nio nytgivna romaner – ideologiska utvecklingsberättelser, krigsromaner och eskapistiska bagateller – men går inte närmare in på frågan om den tyska »folksjälens» natur. Den senare av hans artiklar behandlar två dagboksreportage från Frankrike av *Frankfurter Zeitung*s chefredaktör Friedrich Sieburg. Inte heller här är Essers analys särskilt djupgående. Han konstaterar att Sieburgs politiska inställning starkt lyser igenom, men diskuterar inte konsekvenserna av detta. Några vidare försök att via litteraturen förstå nazismen inifrån görs inte i NA. Kontakten med ett annat slag av tyskspråkig litteratur upphålls sporadiskt genom översättningar. I nr 9/1941 publiceras prosadikter av Kafka, översatta av Caleb J. Anderson och Karl Vennberg, i nr 12/1941 dikter av Georg Trakl i tolkning av Johannes Edfelt och i nr 13/1942 Brechts mångtydiga allegori om imperialismen »En ballad om Cortez' män» tolkad av Thomas Warburton. I nr 12/1943 ingår en lång artikel av Johannes Edfelt till Stefan Zweigs minne. Vad Edfelt uppskattar är inte i första hand Zweigs litterära kvaliteter utan hans humanism och tolerans. Han skriver:

Många människor av idag skall spotta på hans grav. Andra skall kanske minnas honom som en [sic] av de redliga och sanningskära vittnena från det Europa som nu ligger slaget och söndersargat, men om vars lyckligare framtida gestaltning han in i det sista inte upphörde att hysa förhoppningar. (s.142)

Givetvis påverkar världshändelserna också bevakningen av den svenskspråkiga litteraturen – bland annat för att litteraturen själv är påverkad av dem. I NA 5/1939 recenserar P.O. Barck Eyvind Johnsons roman *Nattövning*. Han går knappast alls in på en estetisk bedömning av den, markerar bara i förbigående en kritisk hållning. Huvudärendet är i stället att invända mot att Johnsons kommunistiska övertygelse vore rätt sätt att bemöta nazismen och fascismen:

Men då han söker en försvarsposition, då han vill finna en möjlighet till handling riktad mot det onda, då ikläder han sig samma klädnad av järn och hat som fienden. Man må kalla denna ecclesia militans och denna förkunelse vad man vill – något bidrag till ett humaniserat

Europa ger den inte och något stöd den demokratiska ideologin utgör den inte. (s.61)

Erik Ekelund reflekterar i en recension av Olle Hedbergs *Ut med blondinerna* – en grov satir över de tyska judeförföljelserna – över diktens möjligheter att överleva i en katastrofal tid. I Hedbergs roman gör den det inte: »Dikten dödas av verkligheten. – Men kanske har Olle Hedberg velat ha det just så. Det finns tider när det är förmer att vara en stor journalist än en stor diktare» (NA 9/1939). En annan roman som bedöms som en mycket intressant tidsbild – trots att den kritiserar för att dess ämne, motståndskampens moraliska problem, behandlas ytligt – är Marika Stiernstedts *Attentatet i Paris*. I nr 4/1943 skriver Ingrid af Schultén att den

[...] är en tidsroman av stort intresse [...] själva tidsatmosfären, sådan den förtätar sig i ett härtagat land, är intensivt fångad och suggestivt återgiven. Det är det tyska, spontana, passiva motståndets atmosfär, skapad av den ännu i det hela behärskade, men i dunkla djup het-sigt levande motståndsviljan och förbittringen hos den besegrade under segrarens hæl, då och då oemotståndligt brytande ut i enstaka våldshandlingar gentemot de individer, som representera våldsmakten. (s.47)

Den svenska författare som bäst förmår kombinera verklighetens krav med diktens är, om man får tro NA, Pär Lagerkvist. Hans författarskap följs kontinuerligt och berömdande upp, och han publicerar sig även själv i NA (dikten »Apokalyptisk tid» i nr 14/1940).

Den inhemska litteraturens roll blir under dessa förhållanden framträdande. NA recenserar en stor del av den finlandssvenska utgivningen och skribenter som Diktonius och Warburton behandlar finsk litteratur. Dessa artiklar har dock till stor del karaktär av rapportering – principfrågor och debatter spelar en underordnad roll. I nr 19/1940 ingår ett debattinlägg av Diktonius, där han tar upp författarnas svåra ekonomiska situation i krigs- och kristid, då både medias och understödsfondernas resurser krymper. Diskussionen fortsätter inte i NA. En principfråga som ventileras av Eirik Hornborg är det moraliskt betänkliga i att förtjäna pengar på krigsskildringar. Det sker i en samlingsrecension av tre vinterkrigsskildringar – Håkan Mörnes *Årans vinter*, Gunnar Johanssons *Vi ville inte dö* och Viljo Sarajas *Det friköpta landet* – i NA 19/1940. Hornborgs slutsats är att krigsskildringarnas berättigande ligger i deras litterära kvaliteter. På den punkten berömmar han de två förstnämnda

böckerna, medan Saraja får starkt negativ kritik för sin brist på både litterär förmåga och trovärdighet. Hornborg avslutar med en förhoppning att censuren inte skall förhindra att krigsskildringar av litterärart värde ges ut.

I nr 3–4/1940 ingår ett par recensioner som på ett indirekt sätt tar ställning till den ständiga diskussionen om den finlandssvenska prosan och till förhoppningarna om stora, episka romaner efter mall av till exempel de rikssvenska autodidaktförfattarna. Elmer Diktonius, själv den korta och komprimerade prosans mästare, skriver i en recension betitlad »Finsk novellistik» – om Pentti Haanpää och Toivo Pekkanen – följande:

Medan prosafabrikanterna i Sverige under de senaste åren lögat sig i tegelstensromanernas pösande fetma, denna bokstavselefantiasis för de andligen spinkiga, har de finländska prosatörena slagit sig på de mindre formaten som ju ofta kräver en kräsnare materialsovrning och formbehärskning än romanmastodonterna. (s.35)

Mer kritisk mot åtminstone den finlandssvenska prosan är Bertel Kihlman då han recenserar Sally Salminens roman *Den långa våren*, bedömd som »ett mycket starkt arbete» (NA 3–4/1940, s.37):

Sally Salminen fyller ett rum inom vår finlandssvenska litteratur som före hennes framträdande stod tomt. Man kan nästan säga att då kritikerna tillräckligt länge ropat på henne så hörde hon dem och kom. Ty det påstående – som framförts bl.a. i denna tidskrift – att vår prosa ännu för några år sedan nästan helt behärskades dels av experimenterande och något blodfattig modernism, dels av en akademiskt betonad, traditionsbunden »magisterdiktning» hade nog mycket fog för sig. Det fanns inga nya författare jämförbara med »proletärförfattarna» i Sverige, vilka på sidan om både universitet och litterära kottier längs egna vägar skulle nått fram till ett eget sätt att behandla egna problem. (s.36)

I nr 9–10/1940 skriver Erik Ekelund om Anna Bondestams bok *Fröken Elna Johansson*, och intar då en position mellan Diktonius och Kihlman. Han berömmar romanen både för att den skickligt integrerar realistiskt gestaltad social tendens och för att den inte lider »av den formens elefantsjuka, som gör att så många romaner om de fattigas problem sväller ut» (s.87). Den diskussion om romanens formproblem som skyntar i dessa tre inlägg rinner emellertid ut i sanden.

Två ämnen som i olika sammanhang förekommer i NA under dessa år, och som rimligtvis kan förbindas med krigstidens svåra livsomständigheter, är ett nytt intresse för populärlitteratur och artiklar som på något sätt rör sig kring motsättningen ande eller dröm och verklighet. För populärlitteraturen intresserar sig Eirik Hornborg, själv författare av äventyrsberättelser. Han skriver flera gånger sakkunnigt om bland annat sjöromaner. I Rachel Furuhjelm får tidskriften en ny medarbetare som uttryckligen ägnar sig åt lättare litteratur. I nr 18/1942 skriver hon om deckarförfattaren Dorothy Sayers och i 13/1943 om »Missromaner». När hon i nr 16/1943 behandlar tre deckarförfattare inleder hon med ett resonemang om genren och tiden:

Att man under tider som dessa hellre läser en detektivroman än en invecklad äktenskapshistoria är väl ett faktum. Om den sköna hjältinnan tvekar mellan två män tycker man hennes konflikt är ganska meningslös, störtar hon sig däremot upp i en flygmaskin för att få tag i boven är man fullt med på noterna. Också är kriminalromanens litterära nivå nuförtiden mycket hög, högre än förströelselitteraturens. Det räcker inte med en spännande intrig, man har stora anspråk på miljöskildringen och karaktärsteckningen. (s.198)

Också i artiklar som inte handlar om entydig underhållningslitteratur betonas ibland det underhållande draget, som när Ingrid af Schultén framhåller idylldragen i de danska böcker hos skriver om i nr 14/1943, eller när Bertel Kihlman recenserar två romaner av Olle Hedberg i nr 10/1943 och främst framhåller deras »charm» och konstskicklighet inom ett begränsat område. Kihlman skriver också utförligt om Alice Lyttkens i nr 19/1944 och berömmar henne för »underhållningsromaner av hög litterär klass» (s.295). I nr 7/1942 ingår en sympatisk och personlig artikel av Göran Schildt om Runar Schildts fjärranlängtan och vantrivsel i samtiden, och hur dessa påverkade hans liv och arbete. Vilken inverkan den tunga tiden kunde ha på författarna hade Bertel Kihlman reflekterat över redan i nr 19/1940 då han på tal om *Träsnidaren och döden* skrev:

Hagar Olsson har alltid stått i intim kontakt med sin tid och strömningarna i den. Då hon nu under det andra världskrigets andra år gett ut en prosadikt med drag av idyll, behandlande människor fjärran från alla sociala problem, är detta på sitt sätt ett vittnesbörd om den besvikelsens och förtvivals avsky hon måste ha känt inför världsspektaklet. (s.209)

Kontrasten mellan konstens andliga värden och den fruktansvärda krigsverkligheten är givetvis underliggande i det mesta som skrivs om litteraturen under denna tid. Explicit tematiseras ämnet bland annat i Hans Ruins essä »Människan – medborgare i två världar» (NA 15 och 16/1942). Han beskriver motsättningen i följande ord:

Livet är å ena sidan en blind och grym lek, som det inte synes vara någon mening med, människor och djur är ständigt på rov för att livnära sig. Men mitt i denna värld finns det något, som människan ensam är delaktig av – en värld av skönhet, sanning och godhet. Men denna andra värld, andens värld, har det trångt. (16/1942, s.205)

Ruin ser en oöverkomlig motsättning mellan andens och rovdjurets värld. Han fortsätter:

Tragiken består innerst däri att människan, hur redobogen hon är vore härför, ofta inte *kan* hämta sina mål och syften från det ena tillvaroplanet och omsätta det på det andra. (s.206)

Ruins två artiklar tar upp två uttryck för denna motsättning och ger litterära exempel på dem. I den första granskar han den komiska aspekten och exemplifierar med bland annat Birger Sjöbergs *Fridas visor*, i den andra den tragiska med Runebergs novell »Lurendrejare» och Sjöbergs dikt »Konferensman» som exempel. Hans slutsats är att motsatserna står i ett dialektiskt förhållande till varandra och existerar i ett evigt kretslopp.

En mer optimistisk syn på litteraturens förmåga att gripa in i världens skeenden visar Ruin i sin stora recension av Eyvind Johnsons Krilon-serie, publicerad när krigets slut redan börjar anas, och möjlig att läsa som ett positivt bokslut över litteraturens möjligheter också i en katastrofal tid. Trots en och annan smärre invändning mot den litterära gestaltningen i Johnsons romaner är det uppenbart att Ruin i dem ser en idealisk litterär motståndshandling och dessutom ett konstverk av rang. Han argumenterar också åtminstone indirekt för att dessa två aspekter förutsätter varandra. Genom att vara inte bara en protest utan även ett konstverk framstår Krilon-serien som ett korrelerat till den tid som framfött den.

Ruin sammanfattar och instämmer i de ideal romanen uttrycker. För det första uthålligheten – det gäller att inte ge efter för de påfrestningar ett utdraget tillstånd av krig och förtryck för med sig. För det andra en syn på huma-

nismen som kräver att den intresserar sig för människan i sin helhet, vilket inkluderar även ondskan. För det tredje samtalets fortlevande. Ruin citerar Johnson: »Vi måste bevara förtroendet, öppenheten, rätten att yttra sig, lyssnandet, argumenteringen. Vi måste upprätthålla detta i att ta skäl» (NA 15/1944, s.225). För det fjärde håller Ruin med om Johnsons krav på att vi måste bevara en »innocens i bedömningen, [en] frihet från förhårdande» (s.224). Litteraturen skall se det absurda som absurt, trots att politikens strävan kan vara att vänja oss vid det, säger Johnson. Ruin framhåller som ett exempel på det särskilt den kontrast som Johnson skapar i romansvitens personskildring, där de politiska ledarna framstår som karikerade dockor medan vanliga människor tecknas med livfullhet och bredd.

Som ett tecken på att normalare tider åter väntas kan man läsa Tito Collianders inlägg om författarrollen i NA 10/1945, utgivet den 16 maj. Under rubriken »Konstnären och tidsproblemen» formulerar Colliander ett lidelsefullt försvar för konstens och konstnärens frihet, »inre och yttre frihet – sticker man honom med peksticka blir det bara sprattel» (s.135). Colliander hävdar både det allmängiltiga i de individuella, intima upplevelsorna och konstnärens rätt att stänga om sig, om så vore i ett elfenbenstorn, för att kunna skapa. Han utesluter inte samhällsengagemang, men understryker bestämt att detta måste komma ur konstnärens inre. Alla yttre krav skall kompromisslöst avvisas.

NYA ARGUS OCH DEN EFTERKRIGSTIDA POESIN

Detta sista nedslag i Nya Argus litteraturbevakning skall behandla artiklar om och recensioner av ny poesi under fyrtiotalets slut och femtotalets gång. Tyngdpunkten ligger på svenskspråkig dikt. Valet motiveras av att dessa år är brytningspunkt i svenskspråkig poesihistoria. I Sverige var det fyrtiotalismens år, då viktiga poeter som Erik Lindegren och Karl Vennberg steg fram i rampljuset. Samtidigt fördes en obegriplighetsdebatt som ledde tankarna till det finlandssvenska tjugotalet. I Finland avled omedelbart efter krigsslutet den traditionella skolans tre viktigaste namn, Gripenberg, Hemmer och Mörne. Av modernisterna närmade sig Diktonius bana sitt slut. Han gav visserligen ännu ut två samlingar av nyskriven dikt, *Annorlunda* (1948) och *Novembervår* (1951), men särskilt den senare togs emot som tecknet på en klar avmattning

av hans krafter. Kerstin Söderholm och R. R. Eklund, som betraktats som de viktigaste författarna utanför den modernistiska rörelsens absoluta centrum, avled 1943 respektive 1946.

Trettiotalet hade inte inneburit någon förnyelse av den finlandssvenska poesin. Tvärtom hade den modernistiska estetiken vunnit få nya proselyter, varav den viktigaste var Ralf Parland. Flera debutanter skrev traditionell, bunden vers. Den mest begåvade av de nya poeterna, Christer Lind, avled efter bara två böcker. Vid fyrtiotalets mitt ställs litteraturkritiken alltså inför uppgiften att upptäcka och bedöma det nya i landet, samtidigt som impulser utifrån skulle förmedlas och kommenteras.

Poesikritiken i NA är av varierande kvalitet under dessa år. På fyrtiotalet gör Ralf Parland en kritikerinsats av hög klass, präglad av både analytisk skärpa och internationell utblick. Den mångsidige Parland, bland annat tidskriftens musikskribent, skriver dock bara två artiklar om poesi, ägnade Erik Lindegren respektive Gunnar Björling. Inhemsk poesi recenseras av Jan-Magnus Jansson och Bertel Kihlman. I början av femtiotalet blir Ulla Olin tidskriftens ledande poesikritiker. Hennes kritik är impressionistisk och ytlig, mer presenterande än analytisk, och den saknar i stort sett internationella utblickar. Olins typiska format är översikten där 3–4 böcker avhandlas på ett par spaltdecimeter per volym, inklusive dikteit. Vid sidan av henne gästspelar Thomas Warburton och Rabbe Enckell. Bo Carpelan skriver ibland om diktanalytiska problem, men recenserar endast prosa.

Sin stora artikel »Erik Lindegren – lyrisk vägröjare, det vidgade medvetandets skald» (NA 14/1946) inleder Ralf Parland med en presentation av de viktigaste aktuella impulserna från den internationella modernismen. De är »surrealismens formupplösning» och »Eliots kulturanalytiska klassicism» (s.190). Lindegrens betydelse ligger bland annat i att han har skapat en syntes av dem:

Den surrealistiska fördomsfriheten i fråga om associationernas logiska bindning har skapat en fruktbar jordmån för tillkomsten av ett rikare och krassare poetiskt tonspråk som dock kan göra anspråk på en större allmängiltighet än själva surrealismen med sin övertro på det saliggörande undermedvetna. Å andra sidan har Eliot i sin pessimistiska kulturpejling angett diktens sociologiska dimensioner. En syntes av människans genom undermedvetandet frilagda djupdimension och Eliots vidgade medvetande om hennes ställning i den kultur hon själv skapat, tycks även objektivt sett tillgodose de krav på

allmängiltighet som den nya tidsmedvetna dikten kan tänkas ställa. (s.190)

Parlands artikel introducerar även den svenska fyrtiotalismen som prövosten för den samtida finlandssvenska poesin. Frågan var känslig, eftersom finlandssvenskarna sedan tjugo år ansåg sig ha ett försprång i fråga om radikalitet och modernism. Parland refererar modernismens historia, men anser att en stagnation nu inträtt: »all modernism gömmer på ett konservativt frö av självbegränsning och svartsjuka – en förkalkning av nyss levande former som klavbinder och utdömer nya vägar» (s.190).

Kombinationen av klassicism och modernism är temat för Jan-Magnus Janssons recension av Rabbe Enckells *Andedräkt av koppar* (NA 21/1946). Komprimeringen är det förbindande drag Jansson finner mellan dem. En mer utförlig analys av samtidspoesins estiska predikament hade funnits i Janssons recension av Bo Carpelans debutbok *Som en dunkel värme* i nr 19/1946. Carpelan ses som en länk mellan rikssvenskt och finlandssvenskt, influerad som han enligt Jansson är av både fyrtiotalisterna och Björling. Jansson hänvisar till den rikssvenska obegriplighetsdebatten, som han anser att har relevans även för finlandssvenska förhållanden. I slutet av hans recension skymtar en tankefigur som skall återkomma i kritiken – att den samtida finlandssvenska poesin är ett slags moderatere version både av tjugotalsradikalismen och av svärbegripligheten hos rikssvenskarna:

Profetiorna om modernismens snara avsomnande har kommit på skam. De som hoppats att denna »osunda» riktning skall dö ut och de gamla hederliga förhållandena återinträda, vet föga om modernismens djupa rötter i litteraturhistorien och ännu mindre om hur litterära rörelser uppkommer och förgås. En konservativ läsekrets' ovilja betyder här föga. Men väl kan vi konstatera en tillnyktring såtillvida att de yngre diktarna behärskar modernismens vinningar mer suveränt än de äldre. De behöver därför inga stamningar och revolutionära åtbörder. Bo Carpelans förpliktigande deby ger ännu ett belegg på vad man vetat, t. ex. genom Solveig v. Schoultz insats: att modernismen i vårt land blivit fullvuxen. (NA 19/1946)

En motsatt hållning intar Ralf Parland, då han i sin artikel om Björling hävdar att det är just dennes radikala period, med diktsamlingen *Solgrönt* (1934) som konstnärlig höjdpunkt, som så genomgående påverkat dagens poeter. Det-

ta trots att den aldrig godtagits av litteraturkritiken (NA 11/1947).

Till Janssons revisionistiska falang ansluter sig Ulla Olin, då hon 1947 inleder sin kritikerbana i NA. I en samlingsrecension av finlandssvensk poesi under titeln »Moderat och radikal modernism» (NA 11/1947) påpekar hon att striden mellan traditionalister och modenister har blossat upp igen. Olin hävdar dock att skiljelinjen inte längre går här, utan mellan radikal och moderat modernism. Den förra representeras av rikssvenskarna, den senare av finlandssvenskarna, med ett undantag: Björling. Hon recenserar dennes diktsamling *Luft är och ljus*, berömmade men utan förståelse: »Ibland blir visserligen intrycket av ofärdighet, av utkast, så starkt att det irriterar, men de väcker samtidigt en lust att tänka och fantisera vidare på egen hand» (s.167). Olin invänder mot tanken att svårbegriplighet är ett tecken på djup och visdom, och slutklämmen i hennes artikel lyder: »Under alla omständigheter (trots misslyckade experiment) är modernismen värd respekt för sina försök att krossa eller tränga igenom en alltför ytlig verklighetsuppfattning» (s.169). Var gränsen för en acceptabel ytlighet går försöker hon inte utreda.

I en ny samlingsrecension i NA 21/1947, »Från Viola Renvall till Bo Carpelan» kontrasterar hon de två traditionalisterna Renvall och Joel Rundt mot ett antal modernistiska diktare, till de förras fördel. Ett undantag är Carpelan, som ses som mycket lovande. En invändning har Olin dock: »Hans utomordentliga formella begåvning har kanske drivit honom att väl mycket odla konsten för konstens skull» (s.228). Ordet »kanske» är symptomatiskt för Olins svårigheter att formulera stringenta åsikter. På läsighetslinjen fortsätter Bertel Kihlman. I samlingsrecensionen »Ny lyrik» i NA 20/1949 berömmar han Solveig von Schoultz *Nattlig äng* och Ulla Olins *Havsfärd*. Vardera ses som arvtagare till modernisterna men deras lättillgänglighet och begriplighet framhålls (för övrigt påpekar Kihlman i denna recension att han inte är någon poesiexpert).

Samtidigt som NA:s kritiker strävar efter att formulera en ståndpunkt till samtidspoesin uppmärksammar tidskriften i någon mån de utländska föregångarna. För ickesvensk poesi sker det dock endast när översättningar kommer ut på marknaden. Så recenserar Lars Bäckström utförligt och sakkunnigt den svenska utgåvan av Eliots kvartetter i nr 9/1949. I samma nummer skriver Ulla Olin om två antologier med fransk poesi. Den rikssvenska samtidspoesi som var föremålet för obegriplighetsdebatten uppmärksammas förvånansvärt sällan. I nr 13/1950 skriver dock Bäckström om Karl Vennbergs *Fiskefärd*.

Som en indirekt kommentar också till den vacklande kritikulturen i NA under dessa år ter sig Bengt Holmqvists debut i tidskriften. Holmqvist, vid denna tid 22 år gammal, skriver om antologin *Poeter om poesi*, en samling essäer av samtida, välrenommerade svenska diktare. Recensionens inledande ord är »Det är svårt att tala om poesi» (NA 7/1948, s.99). I en principiell inledning diskuterar Holmqvist frågan om poeters lämplighet att diskutera sin egen konst, och kommer fram till att många stora diktare även varit betydande kritiker. I Sverige tycks det enligt Holmqvist dock inte vara så. Boken utformar sig till ett förintande angrepp på i stort sätt alla inlägg i boken. Skribenterna kritiserar för bristande kunskaper, ogenomtänkta begrepp och oförmåga att tänka logiskt. Särskilt illa ut råkar de som försvarar den traditionella poesin. Rabbe Enckell, Gunnar Ekelöf och Harry Martinson får uppmuntrande klappar på axeln, Björlings inlägg bedöms som betydande men omöjligt att referera. Särskilt illa råkar Ebbe Lindes reflexioner kring litteraturkritiken ut:

Ebbe Linde tror sig alltså veta att poesin kan bli föremål för värdeomdömen i egentlig mening och att man vid dessa omdömen bör åberopa »kriterier», av vilka det första ingenting har med poesi att skaffa och det övriga aldrig kan bli utsatta för någon annan kontroll än den värderandes privata känslor. Denna passus i Ebbe Lindes uppsats är verkligen ett dyrbart exempel på gällande litteraturkritisk metod. (s.100)

Trots Holmqvists vitrioldrypande prosa väcker recensionen ingen diskussion. Det är överhuvudtaget typiskt för denna tid att ingen öppen debatt uppstår trots att olika poesiuppfattningar existerar sida vid sida i NA:s spalter.

En regelrätt konsekvrering äger rum i NA 18/1950 när Rabbe Enckell recenserar Bo Carpelans tredje diktsamling *Variationer*. Inte nog med att Enckell är starkt berömmade, han beskriver även Carpelans dikter i termer som har god täckning för den poesi han själv skriver. Med utgångspunkt i den gemensamme lärofadern Vilhelm Ekelund utnämner Enckell Carpelan till sin andliga efterföljare. Han skriver:

Det egendomliga med Carpelan är, att hans form med en sida vetter mot det traditionella (lyriskt invanda och lätt igenkännliga), med en annan sida mot det radikala. Man kunde säga att frasen hos honom ofta är medvetet neddämpad, men den fullföljs med fullt originella överklivningar, som förändrar helheten till en ny ordning. [...]

Carpelans samling är i lika mån byggd på intellektets som känslans varierande möjligheter och den är rik i sin begränsning. (s.259)

Enckell ser också, i likhet med Jansson, Carpelans dikt som en förbindelseled över den klyfta mellan svenskt och finlandssvenskt som flera av NA:s kritiker har tyckt sig iakta: »Carpelans nya diktsamling är ett bevis för den självbesinning fyrtiotalets radikala experiment kan ge som resultat, blott begåvningen har den därtill nödvändiga anspänningskraften» (s.259).

En bit in på femtiotalet ventileras även i NA frågan om vad som hänt med den rikssvenska poesin efter att fyrtioalismen åtminstone som begrepp blivit inaktuell. I NA 1-2/1953 rubricerar Ulla Olin en samlingsrecension »Lyrisk förnyelse». Vad förnyelsen kunde innebära går hon inte närmare in på, men hon skriver:

Om 50-talet kommer att innebära en romantisk omsvängning i förhållande till 40-talets skeptiska intellektualism, då är Bo Carpelan otvivelaktigt den mest typiske 50-talisten av de tre finlandssvenska diktare, vilkas nya verk i det följande skall anmälas. (s.16)

Ett annat bud ger Johan Chydenius i en artikel om Bo Setterlinds författarskap i NA 16/1954. Hans utgångspunkt är att fyrtioalismen hade »låst fast sig i en verklighetsfrämmande attityd, som inte i längden kunde bli poetiskt fruktbar». Något motsägelsefullt säger han också att »motsättningen realism–romantik knappast [är] aktuell i detta sammanhang, men kanske är det den adekvataste karakteristiken på den övergång som nu i varje händelse förestod» (s.241). För Setterlind har romantikbegreppet relevans, och Chydenius pekar ut de höga anspråken för poesins räkning och religiositeten som typiska för det. En mera burdus karakteristik står Sven Willner för i inledningen till en samlingsrecension av svensk poesi från 1954: »Enligt någorlunda samstämmiga rapporter är det rikssvenska 50-talets främsta kännetecken romantiskt skönskriveri och världsfrånvärd esteticism» (NA 7/1955, s.99). De fyra poeter han behandlar – Lars Forssell, Folke Isaksson, Birgitta Trotzig och Bertil Gedda – befins dock alla på åtminstone något sätt avvika från den maliciösa definitionen. Man kan lägga märke till att Tomas Tranströmer inte noteras i NA före 1959, då *Hemligheter på vägen* får en nedlåtande recension av Lars Bäckström.

Ulla Olin avslutar sin recensentverksamhet i NA 1955 med två stora samlingsrecensioner. I den förra, rubricerad

»Lyrik för alla», uttalar hon en sista gång sitt begriplighetscredo:

När vår lyrik beskylls för sin exklusivitet, känner de anklagande ofta inte till, att det jämsides med t.ex. en Björlings dikter har skrivits och skrivs en ansevärd mängd lyrik, där utan större konstigheter omtalas vad naturen skänker ett öppet sinne, vad sann godhet betyder i livet eller vad arbete och mänsklig gemenskap både kräver och ger. (NA 5/1955, s.70)

Under 1950-talet skrivs rätt mycket om lyrik i NA, även om den ickesvenska poesin lyser med sin frånvaro. (Ett av inte alltför många undantag är Tom Sandells artikel om surrealismen i NA 14/1958.) I stort sett alla finlandssvenska diktsamlingar recenserar och artiklar om rikssvensk poesi är inte ovanliga. Trots detta är decenniet en förfallsperiod inom kritiken, vilket har att göra med den roll kritikerna tar sig och hur recensionerna utformas. Från och med Ulla Olin är den typiska NA-recensionen skriven av en ung författare om dennas kolleger. Nya namn är till exempel Peter Sandelin och Carolus Rein. Recensionerna är korta – oftast delar av översikter – och saknar både principella resonemang och utblickar över landets och språkets gränser. Diskussion och debatt förekommer inte. För sig står Rabbe Enckell, som ibland majestätiskt dyker upp i spalterna för att hylla själsfränder som Bo Carpelan eller Solveig von Schoultz. Någon tung kritiker med utblick och vilja att argumentera för sina estetiska principer förfogar tidskriften inte över.

Ett undantag från den allmänna konsensusen är Thomas Warburton, som står för ett par polemiska inlägg. I sin recension av Enckells *Sett och återbördat* verkar han att gripa tillbaka på den kritik som hade framförts femton år tidigare av P.O. Barck, då han finner svaghet för det enbart dekorativa och tom esteticism hos Enckell. Annars går modernisternas etablering in i ett nytt skede under femtiotalet i och med att två nya litteraturhistoriska verk utkommer: Thomas Warburtons *Femtio år finlandssvensk litteratur* och Bengt Holmqvists *Modern finlandssvensk litteratur*. Bägge ägnar mycket och positivt utrymme åt modernisterna, för Holmqvists del rent av så att detta är det helt dominerande partiet i boken. Bägge verken recenserar i NA av den gamle Gunnar Castrén. Kritiken av Warburton (i nr 16/51) är – trots att Castrén ger den övergripande lovord – mest en katalog över felaktigheter i boken. Mer personlig är den likaledes positivt hållna recensionen av Holmqvists bok i nr 2/1952.

AVSLUTNING

Litteraturkritiken i en tidskrift som Argus/Nya Argus är en produkt av många individuella viljor. Vitt skilda hållningar kan samsas till och med i samma nummer. Här har jag försökt ta upp artiklar och recensioner från åren 1907–1960 som har principiellt intresse. Mycket har givetvis av utrymmes- och läslighetsskäl blivit okommenterat. Vissa övergripande slutsatser vågar jag ändå dra.

Föga förvånande är det så, att tidskriften är intressantare ju starkare och mera engagerad dess redaktion är. Dessutom behövs regelbundet återkommande skribenter med utpräglad profil och närvaro. Engagemanget bör ta sig uttryck i att skribenterna medvetet och uthålligt följer med och kommenterar tidens viktiga estetiska frågor. Ur denna synvinkel innebär tidskriftens första femton år en aldrig överträffad höjdpunkt i dess historia (när det gäller litteraturbevakningen, väl att märka). Redaktörer som Gustaf Mattsson, Gunnar Castrén och Emil Zilliacus och regelbundna bidragsgivare som Werner Söderhjelm, Yrjö Hirn, Olaf Homén och Emil Hasselblatt borgade för en enastående kvalitet och utblick.

På tjugotalet är det Jarl Hemmer, Erik Kihlman och Hans Ruin som står för kontinuiteten, sekunderade av Bertel Gripenberg. Utmärkande för dem var att de helt eller delvis saknade förståelse för det som skulle bli periodens väsentligaste bidrag till litteraturhistorien: de modernistiska författarna från Edith Södergran till Henry Parland.

Men eftersom de trots detta hängivet deltog i tidens litterära debatt, samtidigt som meningsmotståndare som Hagar Olsson och Elmer Diktonius yttrade sig i tidskriften, fortsatte den att vara ett intressant och väsentligt inslag i det litterära livet. Nya namn som Erik Ekelund, och på trettioalet P.O. Barck, profilerade sig också småningom som vägande skribenter.

Efter detta deklinerar litteraturbevakningen i NA långsamt genom decennierna. Det blir allt svårare att urskilja en röst – låt vara dissonant – ur tidskriften. Krigsåren är ett undantag genom att de skapar ett sammanhang som alla texter kan läsas emot, men helheten är ändå disparat och NA får sin tyngd av andra typer av artiklar. Under fyrtiotalets slut stimuleras diskussionen i viss mån av den rikssvenska poesidebatten. På femtiotalet förändras situationen ännu mer (detta gäller åtminstone periodens poesibevakning, som jag undersökt här). Fortfarande innehåller NA utmärkta artiklar av skribenter som Rabbe Enckell, Thomas Warburton, Jan-Magnus Jansson och Lars Bäckström, för att nämna några. Men den typiska NA-skribenten medverkar nu i några år och skriver rätt få artiklar för att sedan försvinna. Tidskriften liknar mer en anslagstavla än ett språkrör. Dessutom saknar en stor del av poesibevakningen på femtiotalet principiella frågeställningar och internationella referenser och närmar sig det blotta inregistrerandet. Att spekulera om vad det beror på är omöjligt i detta begränsade sammanhang; frågan skulle kräva en betydligt större undersökning av det litterära fältet under samma tid. ¶